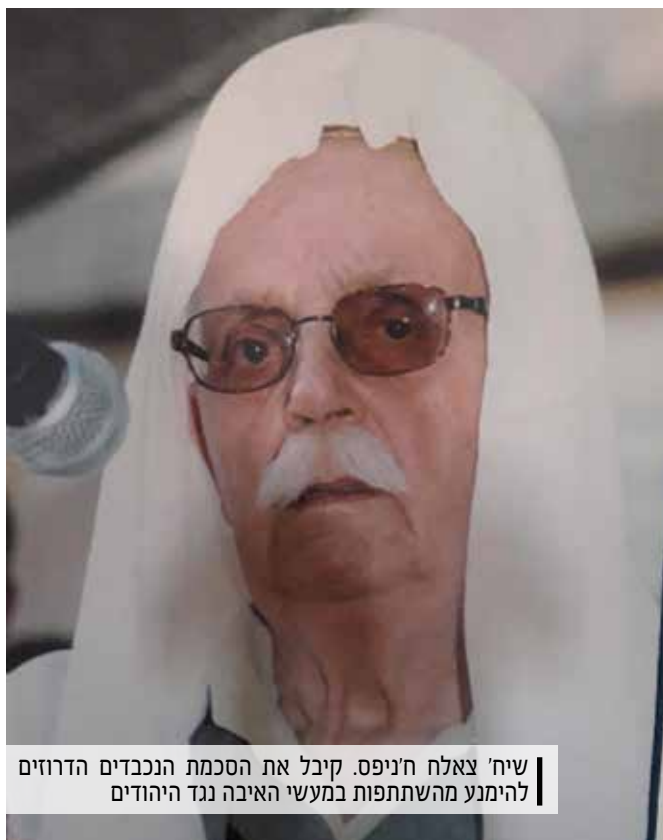

הדרוזים הופכים לנשק הסודי של מלחמת העצמאות

כשגברו מעשי האיבה בין ערבים ליהודים בארץ ישראל, לאחר כ"ט בנובמבר 1947, העדיפו הדרוזים לחכות להתפתחויות. לאחר שכוח דרוזי החל לקחת חלק ב"צבא ההצלה" הערבי, למדו גם בצד הישראלי לרתום לצדם את המתנדבים הדרוזים, מתוך כוונה לחיות עמם בשלום

הגדוד הדרוזי ב"צבא ההצלה" הערבי

בתחילת 1948 שלחה הליגה הערבית לארץ ישראל כוח מתנדבים ערבים בפקודו של פנאי אל-קאוקג'י, כדי לסייע לערביי הארץ במלחמתם ביהודים. כוח זה, שמנה בשיאו כ-6,000 לוחמים, נקרא בפי הערבים בשם "צבא ההצלה". קאוקג'י לא סמך על כוחם הצבאי של המתנדבים שגויסו בסוריה ובארץ ישראל והתאמנו בקטנה (סוריה), וניסה לגייס מתנדבים מעדות שאנשיהן נתפסו כלוחמים טובים. פנייתו בעניין זה אל סלטאן אל-אטרש, מנהיג הדרוזים בהר הדרוזים בסוריה, נדחתה. לבסוף פנה קאוקג'י אל שכיב וְהאב, דרוזי ששירת בצבא הסורי בדרגת רב סרן, והסכים לעמוד בראש יחידת מתנדבים דרוזים ב"צבא ההצלה" - בתנאי שאל-אטרש יאשר זאת. אל-אטרש אישר לגייס עוד אנשים בהדגישו שלא יהיה זה גיוס דרוזי רשמי. מטוסים הטילו כרזים בהר הדרוזים שקראו לדרוזים להתגייס, בתארים את "התעללות היהודים בדרוזים בארץ ישראל". קשיים כלכליים עודדו אנשים להיענות לוואב, וליחידתו הצטרפו גם עריקים מן הצבא הסורי, פושעים שנמלטו מהמשטרה והרפתקנים. בשל מחסור בנשק העדיף והאב את אלה שבאו חמושים, ושיים להם יותר. הגדוד, שמנה 501 איש⁵ ואורגן בארבע פלוגות, כונה "ג'בל אל-ערב" (הר הערבים) ולא "ג'בל אל-דרו" (הר הדרוזים) כדי לספק את דרישתו של אל-אטרש, שהתנגד להופעתו כנציגות דרוזית.⁶

שיח' צאלח ח'ניפס. קיבל את הסכמת הנכבדים הדרוזים להימנע מהשתתפות במעשי האיבה נגד היהודים

כשגברו מעשי האיבה בין ערבים ליהודים בארץ ישראל, לאחר החלטת האו"ם על חלוקת הארץ ב-29 בנובמבר 1947, נראה היה לדרוזים כי מוטב להם, בינתיים, לא לנקוט עמדה ולהמתין להתפתחויות. נכבדים מסוריה ומלבנון, שביקרו בכפרים הדרוזיים בארץ באותה עת, הציעו להימנע מכל מעורבות בסכסוך.¹ אף על פי כן, היו, ככל הנראה, צעירים דרוזים תושבי הארץ שהתגייסו ל"צבאות ערב למען הצלת פלסטיין". שיח' נג'יב מְנְצור מעספיה, שדיווח על כך לשירות הידיעות של ה"הגנה" (הש"י), טען כי התגייסו 550 צעירים.²

במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית היו אז שבעי רצון מההצלה למנוע שיתוף פעולה בין הדרוזים לערבים. המחלקה דאגה לסכל כל קשר דרוזי עם הכנופיות הערביות. לבקשתה, חידש יהושע (ג'וש) פלמון, מפעיל הסוכנים הראשי של הש"י, את הקשרים עם הדרוזים. הוא עשה זאת בעזרת אנשי היחידה בגליל, מרדכי שכביץ, אמנון ינאי וגיורא זייד. אנשי הקשר העיקריים שלהם היו שיח' לביב אבו רָן מעספיה, שיח' צאלח ח'ניפס משפרעם ושיח' ג'בר דאהש מְעַדִי מירכא.³

בינואר 1948 הגיעו נכבדים דרוזים מכל הכפרים בארץ לדאלית אל-כרמל כדי להשתתף בלוחמתו של אחד מנכבדי העדה. שיח' צאלח ח'ניפס ניצל את ההתכנסות כדי לקבל את הסכמת כל הנכבדים להימנע מהשתתפות במעשי האיבה נגד היהודים. את ההחלטה אישרו מאוחר יותר גם מנהיגי העדה בהר הדרוזים.⁴

מטוסים הטילו כרוזים בהר הדרוזים שקראו לדרוזים להתגייס, בתארם את "התעללות היהודים בדרוזים בארץ ישראל". קשיים כלכליים עודדו אנשים להיענות לוואב, וליחידתו הצטרפו גם עריקים מן הצבא הסורי, פושעים שנמלטו מהמשטרה והרפתקנים

תפקידי שמירה, לעולם לא יובס הצבא היהודי. משם הוסעו לקריית עמל. שם, במסעדה קטנה ליד הדואר, נפגשו עם משה דיין, יהושע (ג'וש) פלמון, אמנון ינאי, גיורא זייד, שיח' לביב אבו רכן וג'דעאן עמאשה - ללא ידיעתו של ואב. אבו רכן פתח את הפגישה באומרו שהגיעו מהר הדרוזים רוצים לחיות בשלום עם היהודים. דיין תמך בדבריו. אסמאעיל קבלאן, הבכיר בקרב הקצינים הדרוזים, תהה כיצד ניתן לעשות הסכם עם היהודים כל עוד לא נקברו חללי הקרב הדרוזים.

דיין השיב: "היה לי אח אחד [זוהר (זוריק) דיין], אמי כבר זקנה ולא ייוולדו לי אחים. היות שאתם מוכנים לבוא עמנו ליד הסכם, אני מוחק את דם אחי מהחשבון"¹³. הקצינים הדרוזים התרשמו מאד מדברים אלה, והציעו לערוך עם אנשיהם ולהתגייס ל"הגנה", אך מפקדת ה"הגנה" דחתה את הצעתם. בפגישה שנייה חזרו בהם הקצינים הדרוזים, ובראשם קבלאן, מתוכנית העריקה, ובמקומה הציעו לפעול בשירות ה"הגנה" מאחורי קווי הערבים. הוסכם שהם יבצעו פעולות חבלה בין ראמה לפקיעין, ויעודדו עריקה בקרב חיילי הגדוד.¹⁵ למרות הסיכום, פעולות החבלה לא בוצעו. היה צורך להיפגש גם עם שכיב ואב כדי לשכנעו להצטרף להבנות שהושגו עם קציניו. בתיווכו של צאלח ח'ניפס הסכים ואב להיפגש עם אנשי הש"י.

הפגישה התקיימה ב-9 במאי 1948 בביתו של ח'ניפס בשפרעם. שני הצדדים התחייבו להפסקת אש, וסוכם כי ואב ואנשיו ינסו להשתלט על הגליל המערבי. מאחורי הדברים הייתה כוונה פוליטית של שני הצדדים ליצור אזור דרוזי עצמאי בגליל המערבי, שעל פי תוכנית החלוקה של האו"ם היה שייך למדינה הערבית.¹⁶

אזור חיץ דרוזי בגליל המערבי

בעקבות הפגישה החלו ואב ושיח' ג'בר מעדי לנהל תעמולה גלויה בעכו ובכפרי הגליל המערבי. זאת כדי שתושביהם ידרשו ממפקדת "צבא ההצלה" הערבי לצרף את האזור לתחום פיקודו של מפקד הגדוד הדרוזי. שהותו של הגדוד הדרוזי בגליל חוללה התעוררות לאומית סוערת בקרב הדרוזים בארץ ישראל. אף שהוא לא היה צבא דרוזי רשמי, ואף שהורכב מאנשים מפוקפקים, ראו הדרוזים בגדוד כוח צבאי שיצר הזדמנות פוליטית לכינון מובלעת דרוזית עצמאית

הגדוד יצא בבוקר ה-28 במרץ 1948 מסוידא דרך אזרע, קוניטרה, בנאס (בסוריה), מרג' עיון, בנת ג'ביל, עיטורן (בלבנון), מלכיה, סעסע, סוחמאתה, ראמה, מג'ד אל-כרום, דאמון (בארץ ישראל) והגיע באותו יום לשפרעם. מלבד היותו מפקד הגדוד הדרוזי, מונה שכיב ואב גם למפקד אזור חיפה.⁷

קרב רמת יוחנן

מיום בואו ארצה לא ביצע הגדוד שום פעילות צבאית נגד היהודים, עד 12 באפריל 1948. בשבוע זה כשל ניסיונו של מפקד "צבא

ההצלה" הערבי, אל-קאוקג'י, להבקיע עם צבאו מהשומרון לכיוון חיפה. הוא נבלם בידי ה"הגנה" בקיבוץ משמר העמק ושלח מברק לשכיב ואב, בו הוא משווע לעזרתו, בזו הלשון: "אל בני מערופ [הדרוזים] הנכבדים! הנני פונה אליכם. אני במצוקה. אם לא תחלצו לעזרתי - תלונתי לאלוהים". ואב נענה לבקשתו והורה לחייליו לצלוף מהכפרים הנטושים הושא וכסאיר על חברי קיבוץ רמת יוחנן, שעבדו בשדות המשק⁸ ועסקו בבניית בריכת מים. אסמאעיל קבלאן שימש בקרב זה כסגן מפקד פלוגה והתמקם עם אנשיו בכפר הנטוש הושא. קבלאן סיפר: "עלינו במעלה הגבעה והסתערנו על היהודים כשבפינו שירת הקרב של הדרוזים. חייל יהודי זרק עלינו רימון והגענו לקרב מגע. מששמעו היהודים את הצעקות, ברחו לתוך הגיא המוביל

לכפר עטה".⁹ ב-16 באפריל כבשו יחידות ה"הגנה" את הושא וכסאיר והדפו תשעה ניסיונות של הגדוד הדרוזי לכבשם מחדש.¹⁰ במהלך הקרבות ספגו הדרוזים שלושים הרוגים ו-60 פצועים.¹¹

המפלה ציננה את התלהבותם של הדרוזים להתעמת עם היהודים. ח'ליל קנטאר, שהגיע מהר הדרוזים לעספיא ב-1947, נשלח בידי לביב אבו רכן וגיורא זייד לשפרעם כדי לתאם פגישה בין קצינים דרוזים מגדודו של שכיב ואב לבין נציגי ה"הגנה". קנטאר נועד עם ששה קצינים דרוזים¹², ביניהם אסמאעיל קבלאן, והצליח לשכנעם להיפגש בחסות החשיכה עם נציגי ה"הגנה" ונכבדים דרוזים מהכרמל. ב-20 באפריל הוא הובילם למקום מפגש, תחת עץ אלה עתיק ליד הכפר הנטוש הושא, ולפני חצות נפגשו שם עם גיורא זייד. הם צעדו לעבר רמת יוחנן, שם המתינו להם שני ג'יפים. ליד השער הבחינו הדרוזים בבחורה חובשת קסדה ורובה בידה. קבלאן התרשם מאד ואמר למלווי שאם אישה ממלאת

סלטאן אל-אטרש. אישר לניס אנשים בהדגישו שלא יהיה זה גיוס דרוזי רשמי

קבלאן סיפר: "עלינו במעלה הגבעה והסתערנו על היהודים כשבפינו שירת הקרב של הדרוזים. חייל יהודי זרק עלינו רימון והגענו לקרב מגע. מששמעו היהודים את הצעקות, ברחו לתוך הגיא המוביל לכפר עטה"

בגליל המערבי. הם קיוו להשיג מטרה זו באמצעות שמירה על ניטרליות במלחמה, וניצול היחסים עם שני הצדדים הנלחמים בגליל. עידוד לתוכניתם מצאו המנהיגים הדרוזים במצב של יישוביהם - שפרעם, ג'ולס, ירכא, אבו סנאן, ג'ת ויאנוח - שהיו זמן רב במעין שטח הפקר בין "צבא ההצלה" ובין כוחות ה"הגנה". שטח זה צורף לפיקודו של והאב, והוא שיתף בשלטון עליו את נכבדי היישובים הדרוזיים, ובייחוד את שיח' ג'בר מעדי, יוזם התוכנית.¹⁷ פרץ כוח ה"הגנה" את הדרך לנהריה.

איש השי"י מרדכי שכביץ שלח את צאלח ח'ניפס לעכו, לבדוק את המצב. הוא דיווח כי יהיה קל לכבוש אותה. כאשר פנו אנשי עכו והמפקדה הערבית אל והאב וביקשו את עזרתו, הוא ענה, בעצת היהודים, כי לא יוכל להגן על העיר בנשקו הקל. ידיעה זו גררה הגירה מתוך העיר והיא וסביבתה נפלו במינימום אבידות בידי כוחות ה"הגנה".¹⁸

יומיים לפני עזיבת הבריטים את הארץ, הודיע קצין בריטי לוהאב שברצונו למסור לו את בסיס המשטרה בשרפרעם בשלמותו. שכיב התייעץ עם צאלח ח'ניפס, שאמר לו: "אתה מכיר את הבריטים, הם יודיעו ליהודים לפני שיעזבו - ויהיו לך צרות. מוטב שלא תיכנס". ח'ניפס דיווח על כך לאנשי ה"הגנה" באפק, כדי שהארגון יתפוס את הבניין. כשהבריטי האחרון עזב את בניין המשטרה, זינקו אליו אנשי חיל משמר של ה"הגנה" ותפסוהו. שיח' צאלח אמר לשכיב: "אתה רואה, הבריטים מסרו גם ליהודים, כדי שיתכוננו לתפוס את הבסיס".¹⁹

עד תחילת מאי ערקו וחזרו להר הדרוזים 212 מחיילי הגדוד הדרוזי, ובמצבתו נותרו 190 חיילים בלבד.²⁰ בהמשך לפלישת צבאות ערב לארץ ישראל ב-15 במאי, "צבא ההצלה" הערבי נסוג להתארגנות. על פי הנחיית מפקדת "צבא ההצלה", עזב הגדוד הדרוזי את שפרעם ועבר למאלכיה, על גבול ארץ ישראל ולבנון; לא ברור אם מתוך חשד במהימנות הגדוד הדרוזי או הצורך הדחוף להגן על מאלכיה. המגעים עם והאב נמשכו. בתיאום עם צה"ל נסוגו הדרוזים מעמדותיהם לפני ההתקפה על מאלכיה ב-28 במאי, וצה"ל תפס את הכפר הריק. בהפוגה הראשונה, ביוני-יולי, התפזר הגדוד הדרוזי. רוב אנשיו חזרו להר הדרוזים ומעטים מצאו מקלט בכפרים דרוזיים בארץ ישראל. רק 50 לוחמים דרוזים המשיכו לשרת ב"צבא ההצלה" הערבי.²¹

לאחר שחייליו של והאב יצאו מהארץ, האיצו הנכבדים הדרוזים ביהודים לכבוש את כל הגליל. בשיחות ביניהם עלה שוב רעיון הקמתו של חבל דרוזי עצמאי, אזור חיץ אוהד בין ישראל לערבים. נציגי המחלקה המדינית של משרד החוץ ונציגי המודיעין, שהשתתפו בשיחות, תמכו ברעיון.²² אך לאחר שצה"ל כבש את הגליל כולו, הוא נמוג מאליו.

הדרוזים נוקטים עמדה לטובת ישראל

ב-23 ביוני נפגשו בכפר אבו סנאן ראשי הדרוזים בכפרי הגליל המערבי. המפגש התקיים בעקבות לחץ כבד שהפעיל עליהם קאוקג'י, שרצה למשוך לצדו את הכוחות הדרוזיים בכפרים. אולם, הם החליטו שלא להילחם ביהודים ולהסתפק בשמירה על כפריהם.²³ ההישגים הצבאיים של צה"ל בגליל הביאו את הדרוזים בכפרי החרמון לזיום פגישה עם באי כוח היישובים היהודיים באצבע הגליל. זאת כדי להבטיח את עתיד כפריהם אם צה"ל יכבוש את האזור. הפגישה התקיימה במצודת אוסישקין (קיבוץ

דן) ב-30 ביוני. נציגי הדרוזים היו מוחמד צפדי ממג'דל שמס ופרחאן שעלאן מעין קניה. מהצד הישראלי השתתפו בפגישה עמנואל פרידמן, עובד משרד המיעוטים בצפון, ובנימין שפירא, קצין שירות הידיעות הנפתי. הדרוזים הביעו אהדה ליהודים במלחמתם, הציעו עזרה בתעמולה, במסירת מידע ובהקמת קשרים עם אנשיו של סלטאן אל-אטרש בסוריה. בתמורה הם ביקשו הצהרה רשמית

מממשלת ישראל להגדרת היחס אליהם בעתיד, אם אזורם ייכבש בידי צה"ל. סגן מנהל מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, יעקב שמעוני, הציע לשר החוץ משה שרת לתת את ההצהרה המבוקשת בכתב בחתימת ידו.²⁴ לא אותר חומר באשר להמשך הטיפול בנושא.

כשהקרב התחדש בתום ההפוגה הראשונה, ביולי, הייתה שפרעם בין היעדים הראשונים של צה"ל. כיבושה נעשה בתיאום עם שיח' ח'ניפס, שאתו סוכם לערוך קרב שביום כך שכוחות צה"ל יוכלו להיכנס לעיירה דרך השכונה הדרוזית ללא קרב ממשי ושפרעם תיפול לידיהם כפרי בשל. ואמנם כך היה. תיאום זה נועד גם להגן על התושבים הדרוזים, ולהבטיח ששום דרוזי לא ייפגע ורכושו לא יינזק. בשפרעם חנתה מחלקה של צבא קאוקג'י, שמפקדה היה דרוזי והיו בה דרוזים אחדים. שיח' צאלח הזמינם לביתו והחזיקם שם. המחלקה לא פעלה ואנשיה ברחו.²⁵

ימים אחדים לאחר כיבוש שפרעם, נקרא מרדכי שכביץ אל חיים לסקוב במפקדתו בנהריה, שם תכנן את כיבוש הגליל. לסקוב ביקש ממנו להשיג את כניעתה של סח'נין ללא קרב. שכביץ נסע לשפרעם, להתייעץ עם ח'ניפס. השניים סכמו לערוך הצגה בפני אנשי הכפר תמרה, שהיה בידי צה"ל, כדי שאנשיו ישכנעו את אנשי סח'נין להיכנע לצה"ל ללא קרב. שכביץ התחזה ל"מפקד העליון בצפון", ולאחר מסדר צבאי שנערך בתמרה הוזמנו "המפקד" ומלווי לבקר בבית נכבדי הכפר. שכביץ אמר שקיבל הוראות מהפיקוד העליון לצאת בעוד מספר שעות לכבוש את סח'נין, עראבה ודיר חנא, אך הוא מבקש למנוע שפיכות דמים. אחד מנכבדי תמרה ביקש לאפשר לו להגיע לסח'נין לשם כך. משלחת של נכבדי תמרה הוסעה עד לכפר מיעאר, שימים אחדים לפני כן נכבש בקרבות מרים, ומשם צעדה לסח'נין. בשובה הודיעו אנשיה שסח'נין מוכנה לכניעה. שיירת צה"ל ונכבדי תמרה נסעו מיד לסח'נין, שם חתמו נכבדי הכפר על כתב הכניעה. שפיכות הדמים משני הצדדים נמנעה ביוזמתו ובחוכמתו של שיח' ח'ניפס, וצה"ל חסך שיגור כוחות, שנדרשו בגזרות אחרות.²⁶ ח'ניפס שיגר שליחים ליתר הכפרים הערביים באזור ודרש מהם להיכנע. בכפרים הונפו דגלים לבנים כאות כניעה, וצה"ל הציב בהם אנשי חיל משמר. לאחר שהתאוששו אנשי "צבא ההצלה", הם כבשו את הכפרים הללו והענישו חלק מהנכבדים על כניעתם.²⁷

הצלחת צה"ל, שהגיעה לשיאה בכיבוש נצרת, עודדה את הדרוזים לקשור את גורלם עם היהודים. נכבדי הדרוזים בכפר מע'אר בגליל המזרחי ביקשו מידיד יהודי במושבה מגדל למסור לצה"ל כי הם מעוניינים שהיהודים יכבשו את כפרם. ב-23 ביולי 1948 הגיע שליח דרוזי למגדל כדי לקבל תשובה מידידו על בקשה זו.²⁸

קצין המודיעין חיים אורבך (לימים שדמי) הציג את שיח' ג'בר מעדי לאל"ם בן דונקלמן (בנימין בן דוד), מפקד חטיבה של צה"ל בגליל המערבי. הם נפגשו בנהריה ב-28 ביולי לדיון על עתיד שיתוף הפעולה בין צה"ל לדרוזים. דונקלמן הבטיח לספק לדרוזים נשק וחומר נפץ ולבוא לעזרתם אם יותקפו

הכפר הדרוזי יאנוח. מסיבות פוליטיות ומשיקולי יוקרה, הוחלט שאת ההתקפה עליו תבצע יחידת המיעוטים החדשה של צה"ל

הדרוזית בצה"ל. היחידה הייתה פרי הברית היהודית-דרוזית, שניתן היה לממש רק לאחר תבוסת הפלסטינים באפריל-מאי ובלימת הפלישה של צבאות ערב לארץ ישראל.

מיד לאחר הקמת המדינה הצליח גיורא זייד לשכנע את מפקדי ה"הגנה" המהססים להקים יחידה דרוזית תחת פיקודו. הוא הציע ל"הגנה" לתת נשק רק למתנדבים דרוזים עם בית ואדמה בעספיא, כך שאין חשש שיערקו עם נשקם.³⁴ זייד החל בגיוס מתנדבים מכפרי הכרמל לשירות ביחידה דרוזית מחוץ למסגרת צה"ל. גרעין היחידה הוקם בביתו של סלימאן שריף אבו רכן בעספיא, והוא זכה להיות הקצין הראשון בה. לוחמיה הבכירים היו סגן צאלח קנטאר, סגן יוסף אבו רכן, רב"ט מחמוד זידאן חלבי וטוראי סלימאן לאלא.³⁵ היחידה מנתה בראשיתה 25 מבני עספיא ודאלית אל-כרמל. נמסרו להם 25 רובים באישור משה כרמל, מפקד חטיבת כרמלי ואחר כך מפקד חזית א' (הצפון), לאחר שזייד שכנעו כי הדרוזים לא ימעלו באמון. במסגרת קרבות "עשרת הימים" - 9 עד 18 ביולי 1948 - פעלה היחידה בעיקר נגד כוחות ערבים שברחו מן השטח הנצור ובתפקידי סיור וניווט של יחידות צה"ל שפעלו נגד כפרים ערביים בכרמל.³⁶ מספר המתנדבים הדרוזים אליה מכפרי הכרמל עלה בהדרגה ל-60. השמועה בדבר הגיוס פשטה והתחילו להגיע מתנדבים גם מכפרי הגליל (ירכא וג'ולס) ואף דרוזים מסוריה ומלבנון (בהם מאנשי גדודו של שכיב והאב). היחידה לא פתחה את שעריה לכל מתנדב דרוזי - זייד קיבל רק את מי שהכיר אישית או מי שהיה בן משפחה של מכרי.³⁷

נסיבות הקמתה של היחידה הדרוזית מחוץ למסגרת צה"ל הפכו אותה לגוף חסר "אבא". הוחלט לצרפה ליחידה צה"לית אורגנית - חטיבה 8 בפיקוד יצחק שדה. ב-19 ביולי היחידה הוצבה במחנה ישראל שבקרבת שדה התעופה לוד, הועמדה תחת פיקוד גדוד 89 מחטיבה 8, והחלה באימוני נשק. ב-7 בספטמבר חוילו אנשי היחידה המתנדבים וקבלו פנקסי מגויס ומספר אישי. יום זה הוכרז כיום ההשבעה לדרוזים בצה"ל, ובמחנה הונפו לראשונה דגל ישראל והדגל הדרוזי בעל חמשת הצבעים, נושא מגן דוד. החיילים עברו בסך לפני מג"ד 89 דב צסיס.³⁸

לצה"ל גויסו גם בני מיעוטים אחרים: הפלמ"ח גייס בדוויים ידידותיים בלתי-סדירים משבט ערב אל-היב ליד ראש פינה. היחידה הבדווית,

על ידי "צבא ההצלה" הערבי. שיח' ג'בר התחייב שבסיום ההפוגה יאפשרו הדרוזים לצה"ל להיכנס לכפריהם. עוד סוכם, כי אם "צבא ההצלה" לא יתקיף את הכפרים הדרוזיים, צה"ל ייכנס לכפרים האלה במסווה של קרב, כדי לא לחשוף את שיתוף הפעולה. שיח' ג'בר ביקש להיפגש גם עם אבא חושי והשניים נועדו בחיפה. בפגישה הבטיח השיח' שיפעל להשגת הסכמתם של הכפרים הדרוזיים האחרים לכניסת צה"ל לתחומיהם.²⁹

בסוף אוגוסט 1948 זימנו הישראלים את נאמניהם הדרוזים לפגישה באבו סנאן. הם ביקשו לדעת מדוע הדרוזים לא התנגדו לכניסת "צבא ההצלה" ליאנוח ולג'ת, ושאלו איך יגיבו אם קאוקג'י ינסה לתפוס כפרים אחרים. הדרוזים המעיטו בהשפעה של תפיסת הכפרים והבטיחו כי יגיבו בהתנגדות מזוינת אם קאוקג'י ינסה להרחיב את שליטתו.³⁰

צה"ל הרחיב בינתיים את מגעיו גם לכפרים הדרוזיים סביב הר מירון - בית ג'ן, חרפיש ופקיעין. ב-22 בספטמבר 1948 ביקש דונקלמן מעמנואל פרידמן להשיג מידע על שלושת הכפרים ולברר אם הם מוכנים לשתף פעולה עם צה"ל. פרידמן הסדיר פגישה לדונקלמן עם עלי אל-יוסף ובנו כמאל, מח'תאר בית ג'ן. בפגישה השתתפו גם שלישי של דונקלמן וקציני המודיעין שלו. דונקלמן ביקש להעמיד לרשותו איש קשר נאמן שיספק מידע על תנועות "צבא ההצלה" באזור. התפקיד הוטל על בנו של כמאל עלי אל-יוסף.³¹ בסוף ספטמבר הגיעה מחלקת "דעת" במשרד החוץ להסכמים דומים בגליל המערבי באמצעות שיח' מעדי. הוא הבטיח את הניטרליות של ג'ולס, ירכא ואבו סנאן אם יחודשו מעשי האיבה. במקביל סוכם כי צה"ל יתפוס את יאנוח וג'ת לאחר תיאום הפעולה עם תושביהם, כפי שנעשה בשפרעם. שיח' ג'בר הבטיח לתאם את העניין עם הכפרים הללו ו"דעת" הייתה בטוחה בהצלחת הפעולה.³²

הקמת היחידה הדרוזית בצה"ל

ביצועים מוצלחים מצד סוכני המודיעין הדרוזים הביאו לדרישה של אנשי הש"י בחיפה להקים יחידה דרוזית לפעולות מיוחדות. ה"הגנה" לא אישרה זאת מחשש שאנשים יערקו עם נשקם הישראלי לצבאות ערב.³³

מספר הדרוזים ששתתפו פעולה עם היהודים בתחום הביטחוני הסתכם בעשרות ספורות בלבד, אך פעילותם היוותה בסיס להקמת היחידה

שכונתה פל"ה³⁹, מנתה כ-100 איש ומפקדה היה יצחק חנקין. אנשי היחידה, שסופחה לחטיבת יפתח, פשטו על כפרים ערביים לאורך גבולות סוריה ולבנון ומעבר להם. חיים לבקוב⁴⁰ גייס תחת פיקודו יחידה צ'רקסית מבני כפר כמא, שפעלה למנוע הסתננות של ערבים בין אזור נצרת לבין הרי שומרון. היחידה סופחה לחטיבה 7. הקמת יחידות מתנדבים בלתי סדירות של דרוזים, בדווים וצ'רקסים גרמה לתלונות על טיפול מועדף לעדות המיעוטים. אנשי מפ"ם ומק"י, שתמכו ב"ליגה לשחרור לאומי" (הקומוניסטים הערביים), טענו כי אין הצדקה

להעדפת המיעוטים הללו; זאת כי היו וישנם דרוזים עויני ישראל ולעומתם יש מוסלמים ידידותיים. עזרא דנין, ראש מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, ענה למקטרגים שלא מדובר באבחנה בין טוב לרע, אלא באינטרסים של ישראל.⁴¹

רשויות המדינה התעלמו מן הביקורת הזאת. המטה הכללי של צה"ל החליט להקים יחידת מיעוטים סדירה, בשיתוף פעולה עם המחלקה המדינית של משרד החוץ. הם תכננו להשתמש ביחידה למטרות מודיעין ולמשימות חתרנות שיבוצעו תוך חדירה אל מעבר לקווי האויב. כן הועלה רעיון להשתמש באנשי היחידה לקיום מגעים עם דרוזים המשרתים

בצבאות ערביים, במיוחד ב"צבא ההצלה" הערבי ובצבא הסורי - ולשכנעם לערוך. העיד טוביה לישנסקי, מפקדה הראשון של יחידת המיעוטים: "קלטנו [עריקים] רבים ככל האפשר. השתמשנו בהם למשימות מודיעין מגוונות ושיגרנו אותם אל מעבר לגבולות, לא כחיילים אלא כאזרחים".⁴² ב-24 באוגוסט פרסם הרמטכ"ל פקודה לאגפי צה"ל: "הוחלט על הקמת יחידת פלוגות של העדות והעממים הערביים המגויסים במסגרת צבא ההגנה לישראל".⁴³ עוד נאמר כי "מתוך הנחה שהשימוש בפלוגות הנ"ל חייב להישקל מבחינה צבאית ומדינית כאחת - יתמנה מפקד הפלוגות הנ"ל, תוך תיאום עם המחלקה המדינית של משרד החוץ"; הוא יקיים מגע עם מחלקה זו בכל הקשור להיבטים המדיניים של מבצעים שבהם תשתתף יחידת המיעוטים. כך נוצרה בצה"ל יחידה שהפעלתה המבצעית חייבה תיאום עם גורם שלטוני אזרחי בשל ההשלכות

אסמאעיל קבלאן, הבכיר בקרב הקצינים הדרוזים, תהה כיצד ניתן לעשות הסכם עם היהודים כל עוד לא נקברו חללי הקרב הדרוזים. דיין השיב: "היה לי אח אחד [זהר (זוריק) דיין], אמי כבר זקנה ולא ייוולדו לי אחים. היות שאתם מוכנים לבוא עמנו לידי הסכם, אני מוחק את דם אחי מהחשבון"

המדיניות שעלולות לנבוע מפעולותיה. התיאום התקיים: ב-8 בספטמבר שוחחו לישנסקי ויעקב שמעוני ממחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, ותיאמו את המשך הטיפול בגיוס מתנדבים דרוזים לצה"ל.⁴⁴ לישנסקי העיד שהייתה מדיניות מכוונת לגייס עריקים רבים ככל האפשר משורות "צבא ההצלה" הערבי, כדי לערער את אמון הרשויות הערביות בדרוזים ובצ'רקסים.⁴⁵ הקמת יחידת המיעוטים ומדיניות גיוס העריקים היו אפוא פועל יוצא מהמדיניות הישראלית, ששאפה להרחיב את החיץ בין הדרוזים למוסלמים.

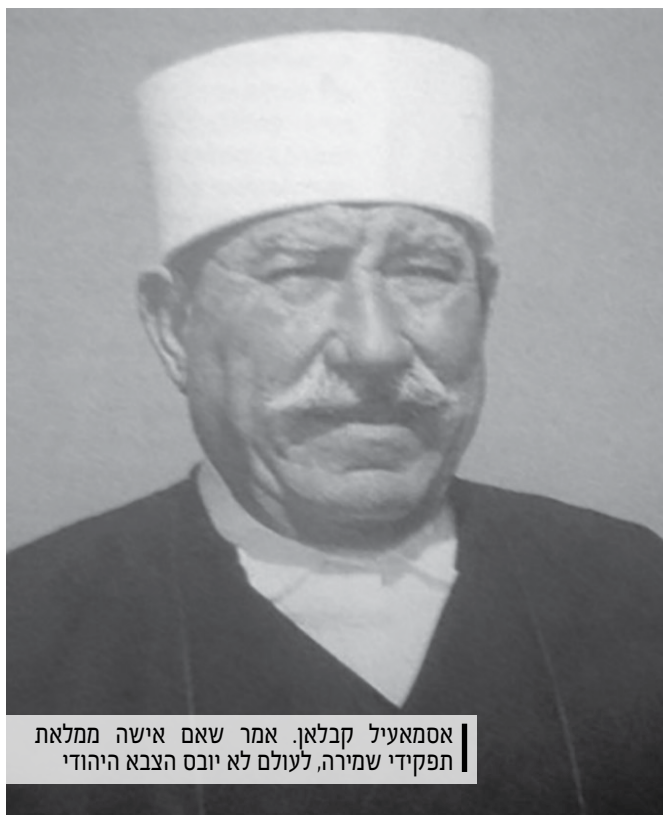
ב-18 בספטמבר הועברה היחידה

הדרוזית למחנה נשר, ליד חיפה, וצורפה למסגרת יחידת המיעוטים, אליה הועברו גם יחידות הצ'רקסים והבדווים. יחידות המשנה ביחידת המיעוטים, שבהן רוב דרוזי, אורגנו על בסיס אתני. לישנסקי סיפר:

העברנו את חיילי היחידה הדרוזית למחנה נשר והתחלנו לאמן אותם אימונים צבאיים ממשיים. בתחילה היו קשיים. למשל, כל חייל ממשפחה נכבדה התיימר להיות קצין וראה את עצמו בגלל ייחוסו כמפקד או כמנהיג. לא קיבלנו מצב זה של פיקוד על רקע חמולתי. קצין אחד היה ממשפחת אבו רכן וקצין שני היה מהר הדרוזים, מהגדוד של שכב והאב, שמרביית חייליו וקציניו עברו במשך הזמן לשורות צה"ל. לאחר מכן, כשהתחילו להגיע

מתגייסים חדשים מכפרי הגליל, התחילו גם הם לדרוש תפקידי קצונה ופיקוד... עד שהתחלנו לבחור את המתאימים ולשלוח אותם לקורסים בצה"ל. התלבטנו קשה נוכח ההתמרמרות של האנשים, שלא קיבלו תפקידי פיקוד וקצונה. כל אלה נשכחו כשהאנשים התחילו לצאת לקורסים בצה"ל וקיבלו דרגות בהתאם לכישוריהם ולמידת ההצלחה המקצועית האובייקטיבית שלהם".⁴⁶

לאחר גיוס נרחב של מתנדבים דרוזים לצה"ל הגיעה מצבת כוח האדם של היחידה לפלוגה מלאה בת שלוש מחלקות, שרובן הורכבו מבני הכפרים דאלית אל-כרמל, עספיא ושרפם. מפקד הפלוגה היה סרן מאיר ירושלמי ועמו שרתו ארבעה קצינים יהודים. לאיש מקציני הפלוגה לא היה ניסיון צבאי פיקודי או קרבי. המפקדים נבחרו בשל ידיעת השפה הערבית והכרת המנטליות הערבית. הם התמסרו למשימת הגיבוש החברתי על פי הלך הרוח הדרוזי, והשקיעו רבות

אסמאעיל קבלאן. אמר שאם אישה ממלאת תפקידי שמירה, לעולם לא יובס הצבא היהודי

המנהיגות, וכן בין הדרוזים והרשויות הישראליות. אף ששבועות ספורים אחרי הקרב נערכה סולחה בין הכפרים בגליל ובכרמל, המתחוות לא פגה. חמולת אבו רכן, שאיבדה אחדים מבניה בקרב זה, דרשה לפתוח בחקירה בטענה כי המדובר בקשירת קשר להרוג חיילים דרוזים. כמו כן טענה, שנכבדים דרוזים כשלו בתיאום הקרב עם הדרוזים ביאנוח, אך השלטונות הישראליים נמנעים מבדיקתם. בטענה זו היה יותר מרמז לחדש ביחס לחלקו של שיח' ג'בר מעדי בפרשה, שכמתווך בין היהודים לבין הדרוזים ביאנוח הציע את תיאום הקרב המדומה שבסופו "יכבוש" צה"ל את הכפר. נראה כי ההאשמה כלפיו צריכה להיבחן בהקשר למאבק על השליטה בעדה הדרוזית.⁵³

בנובמבר 1948 ביקש דוד בן-גוריון מאבנר אלימלך, מפקד הממשל הצבאי, לברר עם ראש אגף המבצעים במטכ"ל, אלוף יגאל ידין, את האפשרות להפוך את היחידה הדרוזית ל"נדרמריה" - כעין משמר גבול.⁵⁴ הרעיון קרם עור וגידים ועל היחידה הדרוזית הוטלה שמירת הגבולות. זאת חרף התנגדותו של המושל הצבאי בגליל, עמנואל מור, שטען כי אין להעלות על הדעת הפקדת משימה כה רגישה בידי יחידת מייעוטים.⁵⁵ היחידה התפצלה לשני בסיסים: הבסיס הצפוני הוקם בעפולה בחורף 1948-1949 וכמפקדו נקבע דב ירמיה - דובר ערבית והוטה, ששירת עד אז כמג"ד בחטיבת אלכסנדרוני. משימות היחידה הסתכמו בסיוע למושלים הצבאיים בגליל ובמלחמה במבריחים ובמסתננים לאורך גבולה הצפוני של המדינה. הבסיס הדרומי הוקם במשמר הנגב וכמפקדו נקבע חיים לבקוב, ששימש עד אז כמפקד היחידה הצ'רקסית. משימות היחידה היו טיהור מרחב הנגב מסיודות ערביים עוינים שנותרו בו לאחר גירוש הצבא המצרי, לרבות סילוק שבטים בדווים, שבמהלך המלחמה חדרו לאזור הנגב הצפוני. גם על אנשי הבסיס הדרומי הוטלה המלחמה במבריחים ובמסתננים לאורך גבולות הארץ בדרום.

בסוף מלחמת העצמאות מנתה יחידת המיעוטים כ-850 איש: 400 דרוזים (מתוכם 80 מסוריה ומלבנון), 200 בדווים, 100 צ'רקסים ו-150 יהודים. הקצינים ורוב הטכנאים ובעלי המקצוע היו יהודים.⁵⁶ תוך זמן קצר היוו הדרוזים רוב מוחלט ביחידה, משום שבאותה עת הקים אלוף דוד שאלתיאל את 'חיל הספר' - גלגולו הראשון של משמר הגבול. הוא דרש וקיבל את הסוסים והפרשים הצ'רקסים,⁵⁷ שהועברו מאוחר יותר למשטרת ישראל. ביחידת המיעוטים נותרו אפוא מעט חיילים צ'רקסים. גם פלוגת הבדווים הידלדלה, בעיקר לאחר קטטת דמים עם החיילים הדרוזים, שראו בבדווים נטע זר. זו החלה בחילופי קללות, עברה למהלומות ויידויי אבנים והסתיימה בחילופי אש מנשק חם. בדווים רבים עזבו את היחידה וחזרו לבתיהם.⁵⁸ **הערות למאמר ראו בגיליון האינטרנטי**

במתן שירותי חינוך ותרבות בשפה הערבית, בהזיחם את הנושא הצבאי.⁴⁷ הגיוס ליחידה נוהל בידי נכבדי העדה, ראשי המשפחות החשובות והמנהיגים הרוחניים שרצו להוכיח נאמנות למדינת ישראל. הם לא שלחו לגיוס את בניהם, שלרוב היו משכילים, אלא את בני משפחות העניים הנתונות להשפעתם. מסיבה זו היו רוב המגויסים בני פלאחים חסרי השכלה, שבאו מהשכבות הנמוכות ביותר. סולם הגילאים שלהם נע בין 17 ל-50 שנה.⁴⁸ המתנדבים שבאו מעבר לגבולות - מהר הדרוזים, מלבנון ומ"צבא ההצלה" - נעדרו הכרה לאומית, והתגייסו מסיבות אישיות. רובם נדדו בארצות שונות והיו בעלי ניסיון חיים רב לעומת המגויסים בני בארץ. על רקע זה נוצרו סכסוכים בין החיילים הדרוזים הארצישראלים לבין הזרים. חלה ירידה במורל, האימון הצבאי היה גרוע ואת עיקר זמנה הקדישה הפלוגה לאימון בתרגילי סדר, לסידורי מחנה ולמריבות פנימיות.⁴⁹ קרבתו של מחנה הפלוגה לכפרים הדרוזיים גרמה להגברת ההשפעה של נכבדי העדה על החיילים ועל הפיקוד היהודי. הנכבדים הרבו לבקר במחנה נשר, התערבו בפעילות בנסותם להשפיע על קידום חיילים בסולם הדרגות, מתן חופשות למקורבים וכיוצא באלה, ובכך הביאו להפרת הסדר בפלוגה. לא פעם עסקו ראשי העדה בתיווך ובהשכנת שלום בין החיילים לבין עצמם או בינם לבין מפקדיהם.⁵⁰ מעורבותם של נכבדי העדה בנעשה הפך את הפלוגה למכשיר פוליטי - הן בידי הדרוזים כלפי מדינת ישראל, והן בידי ישראל כלפי הדרוזים. ישראל ראתה בפלוגה מנוף לקירוב הדרוזים בישראל ובארצות ערב אל האינטרסים המדיניים שלה. בהיותה יחידה פוליטית בעיני המטכ"ל, הפלוגה לא קיבלה את הציוד המתאים לאימונים ולפעולות מבצעיות.⁵¹

בסוף אוקטובר 1948 פתח צה"ל במבצע "חירם", שבו נכבשו בתוך 60 שעות הגליל ההררי המרכזי ו-11 כפרים בדרום לבנון. אף שהכפר הדרוזי יאנוח לא היה יעד עיקרי במבצע, הוחלט, מסיבות פוליטיות ומשיקולי יוקרה, שאת ההתקפה עליו תבצע יחידת המיעוטים החדשה של צה"ל - מבחן ראשון שלה בקרב פעיל. המשימה הוטלה על הפלוגה הדרוזית שסופחה לחטיבה 9. המודיעין הצבאי, המחלקה המדינית של משרד החוץ, משרד המיעוטים ומפקדת החטיבה פעלו באמצעות סוכנים דרוזים, כדי להבטיח כניעה שקטה של הכפר, אך נכשלו במשימתם. התוצאה הייתה אי-הבנה טרגית. ב-28 באוקטובר פתחו מגני הכפר באש על הכוח הדרוזי המתקדם. המתקיפים, שציפו לכניעת הכפר ללא קרב, נתפסו בלתי מוכנים. 14 חיילי צה"ל - 11 דרוזים ו-3 יהודים - נהרגו. רוב ההרוגים הדרוזים היו מבני הכרמל. בני משפחותיהם טענו בכעס שהאירוע יכול היה להימנע, ודרשו חקירה של שרשרת המהלכים שהובילה לקרב.⁵²

לפרשת יאנוח הייתה גם משמעות פוליטית, במאבק הכוחות הפנימי בקרב הדרוזים. היא גרמה לזק ביחסים בין בני הכפרים והמשפחות

דב ירמיה, מפקד הבסיס הצפוני של יחידת המיעוטים. בסוף מלחמת העצמאות מנתה יחידת המיעוטים כ-850 איש: 400 דרוזים (מתוכם 80 מסוריה ומלבנון), 200 בדווים, 100 צ'רקסים ו-150 יהודים

מקורות למאמר הדרוזים הופכים לנשיק הסודי של מלחמת העצמאות (22)

- 1 מכתב בנושא "על המצב בין הדרוזים" מ-25 בדצמבר 1947, ארכיון צה"ל (להלן א"צ), 1/57/795.
- 2 מכתב בנושא "הדרוזים והמהומות" מ-17 בדצמבר 1947, שם. לא נמצא עוד מקור שיתמוך בנתון זה.
- 3 דו"ח של יהושע פלמוני מ-8 באוגוסט 1948, ארכיון תולדות ה"הגנה" (להלן את"ה), 105/195.
- 4 שם.
- 5 מכתב סא"ל מחמוד אל-הנדי, מנהל מחלקת המנהלה בוועדה הצבאית בדמשק, מ-24 במרץ 1948, א"צ, 1/57/121.
- 6 מסמך "דעת" הדרוזים במלחמה הא"י מ-1 באוגוסט 1948, א"צ, 957/52/13; ריאיון עם אסמאעיל קבלאן, 2006.
- 7 מכתב המפקד הכללי לכוחות פלסטין, מ-28 במרץ 1948, א"צ, 1/57/271.
- 8 מסמך "דעת" הדרוזים במלחמה הא"י מ-1 באוגוסט 1948, א"צ, 957/52/13.
- 9 דוד קורן, **קשר נאמן – ה'הגנה' והדרוזים**, הוצאת משרד הביטחון, 1991, עמ' 55-57.
- 10 מסמך "דעת" הדרוזים במלחמה הא"י מ-1 באוגוסט 1948, א"צ, 957/52/13.
- 11 מכתב למפקדת הש"י בנושא "הדרוזים של שכיב והאב" מ-27 באפריל 1948, א"צ, 1/57/795.
- 12 הקצינים הדרוזים היו נסיב אל-ערידה, אסמאעיל קבלאן, נאף אל-קנטאר, נמר אל-ערידה, סעיד אל-קנטאר וסלמאן רדואן (ראו: רג'א פרג', **הקשרים בין הדרוזים והיהודים עד 1948**, הוצאת המחבר, 2002).
- 13 זוריק דיין נהרג בקרב רמת יוחנן.
- 14 קורן 1991, עמ' 59-60.
- 15 יואב גלבר, **ניצני החבצלת**, הוצאת משרד הביטחון, 2000, עמ' 327.
- 16 שם, עמ' 328; מסמך "דעת" הדרוזים במלחמה הא"י מ-1 באוגוסט 1948, א"צ, 957/52/13.
- 17 מחקר "יחידת המיעוטים במלחמת הקוממיות" מינואר 1954, א"צ, 1/54.
- 18 סאלח שכיב 1989, **תולדות הדרוזים**, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן ומשרד הביטחון, עמ' 213; קורן דוד 1991, **קשר נאמן – ה'הגנה' והדרוזים**, תל אביב: משרד הביטחון, עמ' 52.
- 19 קורן 1991, עמ' 61-62.
- 20 מסמך "דעת" הדרוזים במלחמה הא"י מ-1 באוגוסט 1948, א"צ, 957/52/13. מספר העריקים סוכם לפי רשימת עריקי הגדוד בתיקי שכיב והאב.
- 21 Yoav Gelber, "Druze and Jews in the War of 1948", Middle Eastern Studies 31/2 (1995), p. 235-236; מסמך "דעת" הדרוזים במלחמה הא"י מ-1 באוגוסט 1948, א"צ, 957/52/13.
- 22 דו"ח של פלמן [פלמוני] מ-8 באוגוסט 1948, את"ה, 105/195.
- 23 דו"ח של צבי, מעין המפרץ, מ-29 ביוני 1948, את"ה, 105/195.
- 24 דו"ח בנושא "פגישה עם הדרוזים" מ-2 ביולי 1948, את"ה, 105/195; מכתב ממשרד החוץ/המחלקה המדינית אל שמעוני ועליו הצעה בכתב יד של שמעוני לשרתוק, 8 ביולי 1948, ארכיון המדינה (להלן א"מ), משרד החוץ (להלן מ"ח) – חצ/2563/8.
- 25 קורן 1991, עמ' 65; עזריאלי יהודה 1989, **אחוזה שעמדה במבחן**, ההסתדרות הציונית העולמית, עמ' 89.
- 26 קורן 1991, עמ' 86; שכביץ מרדכי 1992, **לפאתי מזרח ובלבב פנימה**, קריית ביאליק: גדרות, עמ' 293-294.
- 27 קורן 1991, עמ' 6.
- 28 דו"ח הש"י מ-23 ביולי 1948, את"ה, 105/195.
- 29 Gelber 1995, p. 236.
- 30 Gelber 1995, p. 237-238.
- 31 שם, עמ' 238; מכתב משרד המיעוטים סניף צפת מ-1 באוקטובר 1948, א"מ, משרד המיעוטים (להלן מ"מ), ג/10/307.
- 32 Gelber 1995, p. 238.
- 33 מחקר: יחידות מיעוטים במלחמת הקוממיות, עמ' 5, א"צ, 1/54.
- 34 קורן 1991, עמ' 53.
- 35 מכתב ארבעת החיילים הדרוזיים לחברי תנועת החרות מ-15 ביוני 1988

- ונאום סלימאן שריף אבו רכן במלאת עשור להקמת היחידה הדרוזית ביולי 1958, הארכיון הדרוזי, אוניברסיטת חיפה.
- 36 מחקר: יחידות המיעוטים במלחמת הקוממיות, עמ' 8, א"צ, 1/54.
- 37 מכתב המחלקה המדינית של משרד החוץ, 8 באוגוסט 1948, את"ה, 105/195.
- 38 מחקר: יחידות המיעוטים במלחמת הקוממיות, עמ' 8, א"צ, 1/54.
- 39 ראו ספרו של שאול דגן, **פל"היב: בדוויים בפלמ"ח בימי תש"ח**, חיפה 1993.
- 40 איש הקשר של ה'הגנה' עם הצ'רקסים.
- 41 Gelber 1995, p. 240.
- 42 שם.
- 43 מכתב מוטכ"ל ו-1/51 מ-24 באוגוסט 1948, א"צ, 339/2289/50.
- 44 מכתב י.ש. [יעקב שמעוני] מס' ח/ג/2081 מ-9 בספטמבר 1948, א"מ, משרד החוץ (להלן מ"ח) – חצ/2563/8.
- 45 Gelber 1995, p. 240.
- 46 עזריאלי 1989, עמ' 93-94.
- 47 מחקר: יחידות המיעוטים במלחמת הקוממיות, עמ' 10, א"צ, 1/54.
- 48 שם.
- 49 שם.
- 50 שם, עמ' 11.
- 51 שם.
- 52 Gelber 1995, p. 239.
- 53 שם.
- 54 דוד בן-גוריון, יומן המלחמה, כרך א', תל אביב 1982, עמ' 808.
- 55 Gelber 1995, p. 241.
- 56 שם, עמ' 240-241.
- 57 בסיום המלחמה היה ניסיון כושל להפוך את הפלוגה הצ'רקסית ליחידה ממונעת. על פי הוראת מוטכ"ל נאספו כ-100 סוסים מיחידות הפרשים של צה"ל והועמדו לרשות הצ'רקסים. לצורך זה הוקם בסיס שלישי של יחידת המיעוטים ליד נתניה. עד מהרה התבררו חוסר ההיגיון שבהחזקת יחידת פרשים, והוחלט לפרקה.
- 58 ארכיון יד טבנקין (להלן: אי"ט) – תיק 'הדרוזים וההגנה' – חומר גלם של דוד קורן לספרו, קשר נאמן: **הדרוזים וה'הגנה'**, תל אביב 1991, ריאיון עם טוביה ליסנסקי מ-7 בפברואר 1988.